

Božič v Kostelu

Prvi Božič je Mihože, drugi je Martinje, tretji pa ta prvi. Za Mihože posteljička, za Martinje kuzlička, za Božič prušička. Kosteljski progovor.

Tako so nekoč govorili Kostelci, tako so Kostelci nekoč tudi delali. Danes jih je malo, ki bi to vedeli, še manj, ki bi tako delali. Božič, vezom, kresnice o Ivanju, mencanje in risljanje in trenje in preja pa rojstvo in poroka in smrti in drugo in drugo... Zivijo samo še spomniti, redke sence nekdanje prebogate resničnosti. Samo posameznosti so se ohranile v našo dobo, drugega se stari rod spomniti. Ako vprašas zakaj to, zakaj ono, boš dobil odgovor: »Dregda (včas) je bilo tako. Ko sem bil jaz mlad, so še tako delali in vršili... Z vsakim rodom umira in lega v grob velik kos naše preteklosti. Ni drugače. Danes imamo le še prav malo, kaj bodo imeli šele zanamci... Kar sem mogel izvedeti in zbrati, sem zapisal, da bodo vsaj lahko brali o tem.

Božič se začne z adventom, ki smo si ga Kostelci prenamerili v »advent«. Čas tihe, umirajoče jeseni, prihajajoče zime. Mrazovi padajo. Po cerkvah se oznanijo »zornice«. Da, zornice te takoj spominjajo Božiča. V mirno, tiho temoto prvih decembarskih juter zagorijo fagle (baklje), ki preženejo mrakobne sence. Ljudje vstajajo pri luči, hodijo k zornicam in prinašajo, kar vedo, da bo treba za Božič: papirja za rože, vlačička (žice) za štalco za jasele in še »papir za v kot«, če ga ni za majhen denar prinesel že banjski mežnar, ki zna sestavljati tako lepe »papirje za v kot«, pa krogle za »krispanc« in svečice in sneg... Kdor bi rad imel nove jasele, si nabavi še slik pastirjev in ovac in kamel, ki jih potem izreže in lepi na primerno podlago.

Pa pride sv. Nikolaj, ki mu pravijo stari Kostelci »Mikolac, mladi pa »Miklavž«. Na vrhu ima svetnik lepo cervico z ožojnim zvoncec, ki je srečno preživel svetovno vojno. Na Mikulino se postavijo Vrhovci. Sicer pa nima Miklavž v Kostelu dosti dela, ker v njegov skrivnostni nočni prihod in radodarno roko skoraj nihče ne verjame. Tudi otroci ne dolgo, ker kmalu izvedo »kruto resničnost«. (Jaz se sploh ne spominjam, da bi bil kdaj veroval v Miklavža.) Pri nas boš morda kaj »dobil za Miklavž«, malokdaj pa »od Miklavža«. Vendar otroci še nastavljajo peharce, krožnike in čevlje, iz katerih drugo jutro pobirajo jabolka, orehe in lešnike; drugega Miklavž navadno ne nosi. — Zadnja leta so se tudi pri nas začeli prirejati »Miklavževi večeri« z dramatskimi nastopi, ponavadi v šolah. Od tukaj so znani »parkljici«, katerih prej nismo poznali (razen kravjih parkljev!), ker so nam doma pač dejali, da ima Miklavž s seboj poleg angelov, ki delijo darove, še »vražičke« ali »kram-puse«, ki vse poredneže odvedejo v pekel.

Od Lucije (13. decembra) je ravno dvanaest dni do Božiča; ti dnevi pomenijo dvanaest mesecev prihodnjega leta. Kakršen — lep ali grd — je tukaj en dan, takšen bo kleti cel mesec. To so »našič dnevi«, ki »kažejo kakšno bo prihodnje leto; za temi pa pridejo od Božiča do Kraljeva (spet ravno 12 dni) »vlaški« (pravoslavni) dnevi, ki »trdijo«, kar so »naši pokazali«.

Zenske na Lucijino nič ne šivajo ne krpa-jo, ker pravijo, da bi sicer zakrpale kuram jajčnik, da ne bi mogle nesti.

Prazniki se bližajo, ljudje se pripravljajo. Večeri so dolgi pa se dekleta zbirajo po hišah in delajo rože za »krancelj« ali »ruzalemc«, brez katerega skoraj ni Božiča. Zraven se pogovarjajo o »pakih« in pislih in denar-

jih, ki pred prazniki prihajajo od vseh strani. Ta pošlje »pake« (z zavojem ali zabojem nikdar ne moreš povedati toliko ko s »pakom!«), oni denar, ta dobi pismo, ona kartico... zakaj ne pozabljajmo, da pozimi Kostelec ne sme in ne more biti doma, dasi prvi naš pregovor, da mora biti o sv. Tomažu (dne 21. decembra) vsak mož doma. Je pač nastal, ko so bili še drugačni časi! Revni poštar, ki mora vse to raznesti in razdeliti! Tu in tam tudi že zakoljejo prasca, da se popolnoma ne pozabi oni rek, ki sem ga zapisal na začetku.

Tako pride štirindvajseti december, ki naj »kaže«, kakšen bo prihodnji december. B a d n j a k! Priprave dosežejo vrhunec. Vse mora biti pripravljeno: »krancelj« in »krispanc« in »jaselec«, potice pečene in »župnik« zažarjen... Opoldne se je »sočivač«, to je nekakšna zmesa fižola, graha, boba in druge zelenjave. Kaj naj to pomeni? Odgovora ne boš dobil, da bi te zadovoljil... Potem še kropljenje z žegnano vodo, ko začne »na praznik zvoniti«. Obhoditi moraš vse stanje in pokropiti vse hrame, da se med letom ne priklati kakšna nesnaga. Kadi se nič.

V prvem mraku povsod zagorijo luči. Sve-ta noč, ko je prišel Rešenik na svet! Nocoj se ne sme ugasniti luč, da ne bomo podobni negostoljubnim Betlehemčanom, ki niso marali sprejeti Kristusa pod streho. Stare matere se spravijo za peč in pripovedujejo, kako je bilo nekdanj, ko so še v kožuhih in »brhanih« in volnenih majcah in čizmah gazili k polnočnici... Zdaj je vse drugače, ljudje se vedno bolj izneverjajo starih nošam in običajem in se obračajo po novem. Vsa hiša je polna vaščanov, ki so prišli gledat »krancelj«. »krispanc« in jaselec. Ko pri prvem vse presodijo in ocenijo, se vsujejo k drugemu, dokler ne obhodijo in prekritizirajo vse vasi.

»Krancelj« v kotu nad mizo je starodavni običaj. Papirnate rože vseh barv in oblik, ki so nekaj desetletij sem vladale, izpodriva raz-

no naravno zelenje: bršljan, praprot, volovski jezik, mah. Pred sto leti so pletli krancelje iz slamnatih bilk, med katere so vdeli rdeče jagode »božjega drevesa«. Pod kranceljem mora biti še z lepimi rožami okrašen »papir za v kot«, ki je najbrže radi tega, da zakriva ploč, na katerem stoji krancelj.

Za kranceljem, ki mu starejši ljudje pravijo tudi »ruzalemc«, pride »krispanc«, ki že z besedo razodeva, odkod je doma. Stari tudi niso preveč navdušeni zanj, ker se jim zdi nekam posveten, medtem ko je krancelj skoraj svet. Pa sem vendar slišal od neke ženice, da »krispanc« ne smeš prijemat z rokami, sicer te bodo poleteli kače lovile!

Končno imamo ponekod še jaselec s štalco. Pa jih ni dosti videti.

Krancelj mora biti v vsaki hiši, krispan mora imeti delce, da ga pridejo fantje trest, jaselec pa so ali niso.

K polnočnici, kjer je tako kot po drugih krajih, gre vse, kar se ne boji noči in mraza, saj je dobro znan rek, da Božič projde, zima dojde, ali pa: »do Božiča kako — tako, po Božiču bela kapa!« Doma ostanejo samo stare ženice in otroci, ki iz njihovega naročja vzhičeno in z nekim notranjim nemirom ogledujejo krancelj in krispan in jaselec in jih najbolj zanimajo pastirčki in janjčki pred štalco. Babice rade odgovarjajo na neprestana vprašanja malih radovednežev in jim povedo tu i kaj takšnega, kar se ne vznemirja mladih glav. Prav gotovo pa jim zapojejo s svojim enoličnim, skoraj brezbarvnim glasom ono starodavno, a še vedno lepo božično popevko:

»Tam na gmajnci ena štalca,
notri svetla luč gori.
Notri je Marija,
ki Detace povija,
ljubo Dete Jezusa.
Notri je star možak,
to je sveti Jožef,

s stvo brado tam sedi.
Z nogo giblje,
Dete ziblje,
ljubo Dete Jezusa.«

Tako zelo se uživajo v resničnost betlehemske noči, da jim prhnejo solze v oslabele oči.

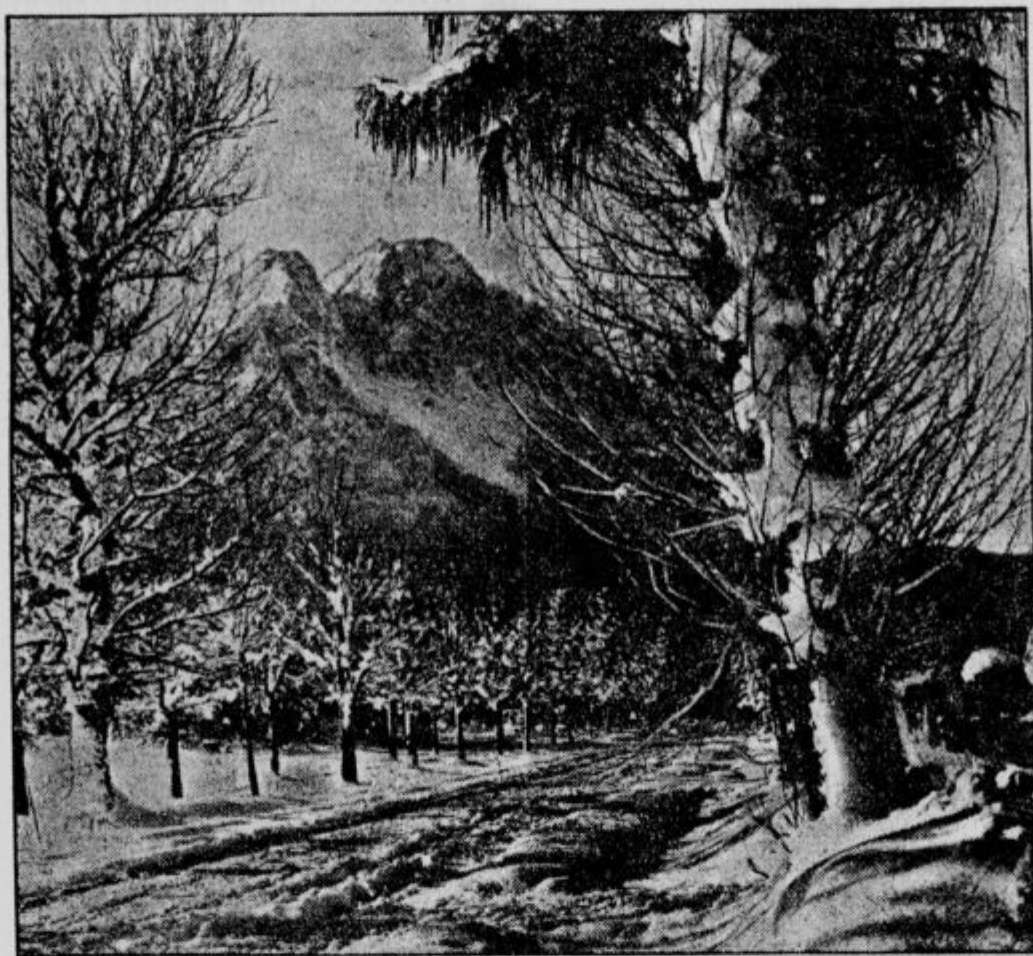
Zatem pa se prične znanje in zbiranje. Ej, kaj ti vse prinesejo na mizo! Najprej »župnik«, to je velika koruzna ali zmesna »krvajica« (hlebec), ki ne vem odkod je dobila to ime. Včasih je bil »župnik« zelo velik — pravijo, da ko »žruvac« (mlinski kamen) — in se je »vse tri Božiče«, to je na badnjak, na staro leto in pred Kraljevim devala na mizo ista krvajica. Danes se »župnik« pač še deva na mizo »vse tri Božiče«, a ne vedno isti, ampak se vsakipot drugi napeče. Poleg »župnika« pride na mizo še nekaj koruznih storžev, žita, čebule, česna in drugih sadežev... In nazadnje votel ključ, da bi bilo vse varno pred tati; a pravijo, da tudi tur in bula ozdravi, ako jo »zavrtiš« s takim ključem.

To bi bilo nekaj. Zdaj pa pridejo na vrsto posebne potreba, ki jih ima pač vsak dosti. Ako se gospodinja noče primerno »zmesiti« (napinjiti), postavi na badnjak na mizo »žlajkar« (pinjo); pravijo, da to pomaga. Ako se živina »žoka« (bôde) in ne napreduje, prinesejo na mizo jarem, v nadi, da bo bolje. — Ako pri praseh ni sreče, napravijo štiri »krvajčike« (hlebčke) in na vsak vogel mize denejo po enega. Na katerem voglu mize krvaje najbolj izraste (ni namreč še pečen, marveč surov), na onem voglu hiše postavi svinjak, pa bo spet sreča. Vse to ostane na mizi do drugega jutra. (Naj pripomnim, da sem v članku »Vezom v Kostelu« — »Slovenec«, 19. aprila 1930 — iz nepazljivosti napak zapisal, da se jarem, »žlajkar« in votel ključ pa razni pridelki devajo na mizo tudi Veliko soboto, kar ne odgovarja resnici.)

V spomin na ono res presveto noč, ko je svetu zasijala Luč, vso noč ne ugasnejo luči.

Ko pridejo od polnočnice, je stara navada, da jedo »žuce« (žolce), če si jo le morejo preskrbeti. — Pravijo, ako prišedši od polnočnice greš trikrat okoli hiše in vsakikrat pogledaš skozi ključavnico vežnih vrat, da boš videl vse, kar se bo prihodnje leto zgodilo v hiši. — Ako pa daš tedaj živini jesti, bo posebno debela.

Božični dan (25. december) se praznuje podobno kakor po vsej naši domovini. Edina posebnost bi bila, da tedaj pogledajo črešnjeve vejice, ki so jih na Barbarino (4. decembra) vtaknili v vodo. Narezali so namreč toliko črešnjevih vejic, kolikor je družine, in jih deli v kozarec z vodo. Vsak si je svojo zaznamoval. Tako jih pustijo do Božiča. Oni, katerega vejica v tem času ne ozeleni, pravijo, da bo prvi umrl.

Božično jutro na gorah.

»Pa je Jezušček le pravemu prinesel železnico!«

IV.

Jankovi bratci so takoj pogrešili igračo. Čez hip je prisopihal Zvonko in kričal že na stopnicah:

»Mama, Simek ima Jankovo železnico! Kakor da je tresčilo med nje, so planili po stopnicah ter se vsuli k Simku. Kočijaž Grog je hlačal za njimi. Simka so našli sredi kuhinje, ko je uravnaval stroj in tir, živizgajoč ves za zverovan v svojo igračo.

»Sem daj, ukradel si!« je padel Zvonko po njem.

Simek se je stresel od groze, v prvem presenečenju je lovil besedo, ki mu je bila obtičala nekje v grlu. Zagršil železnico v tujih rokah, se je pogнал za njo z besnim krikom:

»Nisem ukradel!«
Kočijaž Grog pa ga je sunil s pestjo pod nos, da se je opotekel od bolečine po kuhinji.
»Kaj pa si, kakor kradel!«
»Nisem, saj nisem — Jezušček mi je prinesel!«

»Ti dam Jezuščka, smrkovec lažnjivi! Ali misliš ti mene? Kdaj pa je nosil takimle porednežem kar železnice. Tako bi te cvrknil, da boš pozabil, kako ti je ime!«

Simek se je ves preplašen tiščal v kot in pogled mu je motno begal po kuhinji.

»Kar po policaja, da ga popelje na vislice, smrkavta beraškega!« je grozil Grog ter ga pograbil za lase. »Ko bo star, bo pa kar cele vlakne kradel!«

Simek je padel na kolena ter dvignil tresoče roke. V obraz je bil bled in kri mu je kapljala iz nosa.

»Saj nisem ukradel! Jezušček, Jezušček —«

Na pragu se je prikazal Janko. Smrtno bled je bil njegov obraz, ustnice so mu trepetale od krčevite bolečine. Kakor da ga je spekel pogled na krvavega in bednega Simka, se je vrgel proti Grogu:

»Pusti ga, ni ukradel!«
»Kaj pa je?«
»Ni ukradel,« je odločno in rezko ponovil Janko. »Jaz sam sem mu dal!«

V.

»Zdaj povej, Janko, zakaj si mu dal?«
Janko je ihtel pred mamó in počasi počasi izjecljal vse ponatanko. Mami se je pogubančilo čelo in temne sence so ji legle preko oči. Nato je poklicala kočijaža Grog.

»Sam mu je dal, res je!«

»Opetnajstil ga je, pretentavec ušivi. O, iz Jankovih rok prisladkate tudi dušo, ker je fant tako dobrih rok in mehkega srca!«

»Ni me prosil, ne,« je zablskalo dečku v obeh. »Ti, Grog, ti si hudobent!«

»No, da,« je rekla mama. »Železnice mu pa le ni bilo treba dati raditega. Na, Grog, teh par dinarjev mu daj! Čemu bo res, take-mule železnica?«

»Ne maram!« je vrgel Simek Grog dinarje nazaj in skozi dušo mu je šla bridka misel in bolečina:

»Jezušček po svoje, oni drugi pa po svoje!«

Če bi bil vedel, da Janko ne mara železnice in da se mu je dogodek zarezal globoko in neizbrisno v srce, če bi bil vedel, da Janko svoj živ dan ne bo pozabil svojega prijatelja Simka, bi ne bil žalosten. O, če bi ubogi Simek vedel, da božiček ne nosi železnice, temveč da samo duše tehta, da samo duše tehta!

Vas. Nemirovič-Dančenko:

Miriamine solze

(Muslimansko izročilo.)

Kako pesniška je ta pravljica! Slišal sem jo ob zapadu, ko se je poslavljalo sonce, v umirajoči Damiet, ob susterju jader v čolnu, ki je neslišno letel po edinstveni sinjini Sredozemskega morja. Bele, z zelenimi rešetastimi okni oživiljene stene arabskih hiš so žarele v rožnatem požaru. Polmeseci so kakor zlate lučke vzplamteli vrh belih tenkih sveč — minaretov... Venci nepremičnih palm so se nežili v tej sladki luči. Zavite žene v tesnih ulicah so se zdele skrivnostni prividi...

Nikoli nisem čital o tej pravljici. Kristjani jo ne poznajo. Rodila jo je domišljija sina puščave, in menda ni zapisal nihče poprej njenih rahlih nežnih besed.

Ko je odrinila naša jadrnica od brega, je planil k vodi črnook, z zavihanimi košatimi trepalnicami Abdalab, sin mojega brodarja, pa mi vrgel v čoln bele lilije. Takoj so prepobile vse naokoli s svojo čudovito sladkostjo. Slične lilije se dobijo edino v Egiptu. Na svetu najlepše so španske iz Alhezirasa, vendar so bolj blede in manj nežne. Ko sem gledal te lilije proti luči, se mi je zdelo, da je njih belina rahlo zardela meni v pozdrav.

*

»Ali veš, odkod so?« me je vprašal brodar.

»Lilije?«

»Da. Slične rastejo samo na poti od Sinaja do Kaire, potem pa jih ne boš nikjer

našel... Tudi mi ljubimo Iso in častimo njegovo sveto Mater. Isa je bil prerok predno je prišel Muhamed. A ljudje niso ubogali njegovih krotkih nauk, pa je sklenil Vsegamogočni vnovič poslati na svet surovega preroka, ki bi bil strog kakor nekdanji Musa (Mozes), da bi ga poslušali tudi trdosrčni možje in vojščaki. Zato je nam dal Muhameda... Kadar je zvedel hudobni jeruzalemski sultan po vedežih in prerokovalcih, da se bo rodil ubogemu Felahu v Galileji otrok, ki se mu bodo poklonili kakor vladarju vsi kralji na zemlji, tedaj se je Herodež prestrašil. Ukazal je, da bi bili zaklani vsi novorojenčki moškega spola. Jok ubogih mater se je razlegel od morja do Damaska... Kri je globoko preprijala pesek v puščavi, in tako so nastali rubini, ki nas spominjajo na dvanaest tisoč nedolžnih krilatev v najvišjih nebesih okrog božjega prestola. Toda angel je ponoči Miriam pripeljal močnega osla in zbudil Felaha, njene, ga moža.«

»Vzem Iso in Miriam in pobegni z njima v Misir (Egipt), tvojo domovino.«

»Kako bom našel pot sam v puščavi? Mar se ne križa tod veliko poti?«

Tedaj je zlepil angel iz ilovice goloba, mu odprl kljun, dahnil noter in ptica je zletela v mesečini.

»Sledi temu golobu — pokazal ti bo pravo pot.«

A Miriamin mož je bil star in previden ter je zopet ugovarjal:

»V sinajskem skalovju gnezdi dosti krvočelnih orlov in hudih kraguljev: raztrgali bodo goloba.«